

ловою площею опікунів (піклувальників) підопічні можуть набувати лише у випадках, коли вони визнаються членами сім'ї опікуна.

В юридичній літературі неодноразово висловлювалися думки про існування правових засад для надання неповнолітнім права вимагати виділення їх долі жилої площі і укладення з ними окремого договору житлового найму.

Цивільний кодекс встановлює імперативне правило про можливість укладення самостійного договору з повнолітніми членами сім'ї наймача. Однак, таке положення закону видається не зовсім функціональним. Було б доцільним в ряді випадків надати підліткам, які працюють, здійснювати за згодою батьків чи піклувальників права на виділення їх долі жилої площі. Такої ж думки дотримується і Ю.Г.Басін, який вважає невірним пов'язувати можливість виділу жилої площі з обов'язковим досягненням повноліття [4, с.7].

При наслідуванні, а також в деяких інших випадках нерідко виникає право спільної власності батьків та їх неповнолітніх дітей на житло. Порядок володіння, користування та розпорядження таким приміщенням визначається цивільним законодавством. Володіння та користування майном, яке перебуває у спільній власності, здійснюється за згодою всіх її учасників, в тому числі й неповнолітніх, а при недосягненні згоди - за рішенням суду. Інтереси неповнолітніх в цих випадках представляють їх законні представники, а в певних випадках, наприклад, при продажу житла, співвласником якого є неповнолітній, необхідно отримати дозвіл органу опіки та піклування.

Закон охороняє найважливіше майнове право неповнолітнього, яким є право на житло, не лише в тих випадках, коли неповнолітній є власником житлового будинку, квартири або їх частини, але й тоді, коли він проживає в житловому приміщенні на правах члена сім'ї власника. Згідно з діючим законодавством, відчуження житлового будинку, квартири, частини житлового приміщення, в яких проживають неповнолітні члени сім'ї власника, допускається також зі згоди органу опіки та піклування.

Список літератури:

1. Малєїн М.С. Гражданско-правовое положение личности в СССР. М., 1975.
2. Пергамент О. Й. Опіка та піклування. М., 1966.
3. Потюков А.Г. Жилищные права несовершеннолетних. М., 1970.
4. Басін Ю.Г. Правовое положение несовершеннолетних // Правоведение. 1983. №3.

В.Ю. Євко

ПРАВОВІ ФОРМИ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЛИШИЛИСЯ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Україна як соціально орієнтована держава сприяє розвитку молодого покоління, задоволенню його потреб та виконанню обов'язків, передбачених Конвенцією ООН про права дитини. Всевітньою декларацією про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей та Планом дій щодо її виконання. Але в Україні, на жаль, є діти, які живуть у виключно тяжких умовах і потребують особливого уваги. Серед них діти-сиріти та діти, позбавлені батьківського піклування. У теперішній час загострюється про-

блема соціального сирітства. Серед дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьківського піклування (близько 90 тис.); лише 7%- круглі сироти. Але попри це, природним середовищем для фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку дитини, її матеріального забезпечення є і залишається сім'я. Кожна дитина має право жити та виховуватися у сім'ї. Зважаючи на це, одним з основних принципів сімейного права України повинен стати принцип сімейного виховання. На мій погляд, слід помістити подібну статтю до Кодексу про шлюб та сім'ю України (далі – КпШС), бо право дитини на виховання у родині – це її невід'ємне та істотне право та й ніде крім сім'ї дитина не зможе одержати ту турботу і те тепло, яке потрібне їй для нормального розвитку. Це треба враховувати також і при влаштуванні дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування. І тільки у випадках, коли влаштування дитини у сім'ю неможливе, діти передаються на виховання у дитячі заклади.

Законодавством України передбачено кілька форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування. Такими способами є: опіка та піклування; усиновлення; створення дитячих будинків сімейного типу; утворення прийомної сім'ї. Перші дві форми передбачені КпШС України.

Згідно зі ст.128 КпШС України опіка та піклування встановлюються для виховання неповнолітніх дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин лишилися без батьківського піклування, а також для захисту особистих і майнових прав та інтересів цих дітей. Згідно зі ст.131 КпШС України, опіка встановлюється над неповнолітніми, які не досягли віку п'ятнадцяти років і лишилися без батьківського піклування. Піклування встановлюється над неповнолітніми віком від п'ятнадцяти до вісімнадцяти років (ст.132 КпШС). Для безпосереднього здійснення опіки та піклування органами опіки та піклування призначаються опікун чи піклувальник. При цьому беруться до уваги можливості опікуна чи піклувальника виконувати опікунські обов'язки, стосунки між ними і підопічним. Опікун чи піклувальник призначається переважно з осіб, близьких підопічному або з числа осіб, виділених громадською організацією, або з числа інших осіб. Опікун чи піклувальник призначається тільки з його згоди.

Можливість вести мову про те, що опіка та піклування є однією з форм родинного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дає перед усім те, що, як правило, опікун (піклувальник) повинен проживати разом з підопічним, по-друге, він має права та обов'язки відносно підопічного, схожі з правами та обов'язками батьків, крім того, функції опікуна виконуються безоплатно. Ст.ст.142, 143 КпШС України передбачають, що опікун та піклувальник зобов'язаний піклуватися про осіб, які перебувають у нього під опікою та піклуванням, про створення цим особам необхідних побутових умов та про забезпечення їм догляду та лікування. Опікуни та піклувальники мають право та зобов'язані виховувати підопічних, піклуватися про їх здоров'я, фізичний, духовний та моральний розвиток, навчання, готувати їх до праці, захищати їх права та інтереси.

Режим майна підопічних також подібний до режиму майна дітей у родині. Це підтверджується положенням ст.144 КпШС України про те, що опікуни при здійсненні прав і виконанні обов'язків підопічних укладають угоди від імені підопічних, діючи як їх законні представники. Піклувальники над неповнолітніми дають згоду на укладання тих угод, які згідно, з законом, ці особи не мають права здійснювати самостійно. Але існують угоди на укладання яких опікунам чи піклувальникам потрібний дозвіл органів опіки та піклування, а також угоди, які вони взагалі не мають права укладати.

Угодами, для укладання яких потрібний дозвіл органів опіки та піклування є, зокрема: угоди, які підлягають нотаріальному посвідченню та спеціальній реєстрації; відмова від належних підопічному майнових прав; поділ майна; видача письмових зобов'язань тощо. Опікун і піклувальник, їх дружини і близькі рідичі не вправі укладати угоди з підопічними, а також не в праві представляти осіб, які перебувають у них під опікою і піклуванням, при укладанні угод або веденні судових справ між підопічним і дружиною опікуна чи піклувальника та їх близькими родичами. Вони також не мають права здійснювати дарування від імені підопічного, а також зобов'язуватись від його імені порукою. Суми, які належать підопічному у вигляді пенсій, допомоги або аліментів, інших поточних надходжень, або доходів від належного їм майна, переходять у розпорядження опікуна і витрачаються на утримання цих осіб. Піклувальник також має право отримувати вищезазначені суми і витратити їх на утримання осіб, які перебувають під піклуванням, якщо того вимагають інтереси цих осіб.

Заробітком, стипендією, винагородою, одержаною внаслідок здійснення своїх авторських і винахідницьких прав, неповнолітні віком від 15 до 18 років розпоряджаються самостійно, але при наявності достатніх підстав орган опіки та піклування може обмежити їх в праві самостійно розпоряджатись своєю заробітною платою (заробітком) або стипендією.

Однією з особливостей цієї форми сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування, є те, що дитина, над якою здійснюється опіка (піклування), не втрачає зв'язок зі своїми батьками. Відносно до свого опікуна (піклувальника) вона не набуває будь-яких прав та обов'язків.

Другою формою сімейного виховання є усиновлення. Відповідно до ст.101 КпШС України, усиновленням (удочерінням) є оформлене спеціальним юридичним актом приймання в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина або доньки. Це означає, що, на відміну від опіки та піклування, дитина втрачає юридичний зв'язок зі своїми біологічними батьками та набуває у повному обсязі права та обов'язки по відношенню до своїх усиновителів. Так, ст.117 КпШС України закріплює, що усиновлені та їх потомство по відношенню до усиновителів та їх родичів, а усиновителі та їх родичі по відношенню відповідно до усиновлених та їх потомства дорівнюють в особистих та майнових правах до родичів за походженням. Усиновлені втрачають особисті та майнові права та звільнюються від обов'язків по відношенню до своїх батьків та їх родичів. При усиновленні дитини однією особою ці права та обов'язки можуть бути збережені за бажанням матері, якщо усиновитель чоловік, чи батька, якщо усиновитель

жінка. Одначе з цього правила є виняток, передбачений ст.118 КпШС України. Ця стаття встановлює, що коли до моменту всиновлення неповнолітній мав право на пенсію або допомогу від державних або громадських організацій у зв'язку з втраченою годувальника, то за ним зберігається право на них також і при їх усиновленні. Але діюче законодавство не регулює права усиновителів на дані виплати, тобто не зрозуміло, одержують їх усиновителі чи усиновлені? Чи мають право усиновителі розпоряджатися ними для забезпечення потреб усиновлених дітей чи діти розпоряджаються ними самостійно? Чи залежить це від обсягу дієздатності неповнолітнього? Права і обов'язки усиновителів та усиновлених співпадають з правами та обов'язками батьків і дітей. Тому природньо припустити, що усиновителі мають відносно цих коштів такий же обсяг прав, як і батьки дитини. Але це питання було б доцільно врегулювати безпосередньо в новому Цивільному кодексі України.

01.04.96 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін та доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю України», яким було внесено багато змін до процесу регулювання відносин по усиновленню. Сднією з найважливіших з них є зміна адміністративного порядку усиновлення на судовий. Встановлено новий порядок обліку дітей, які можуть бути усиновленими, а також облік осіб, які бажають усиновити дитину. Усиновлення повинно здійснюватись з дотриманням цілого ряду правил, як педагогічного, так і суто юридичного характеру, які містяться у КпШС України.

Всиновлення допускається тільки відносно неповнолітніх і тільки з їх інтересам. Цей принцип знайшов відображення у цілому ряді положень. Усиновлення може здійснюватись, якщо єдиний або обидва батьки дитини: померли; невідомі; позбавлені батьківських прав; визнані в судовому порядку недієздатними, безвісно відсутніми чи оголошені померлими; дали згоду на усиновлення в письмовій формі; понад шість місяців не проживають разом із дитиною та без поважних причин не беруть участі в її вихованні та утриманні, не виявляють щодо дитини батьківської уваги і турботи.

Такі діти дійсно потребують захисту їх майнових прав та особистих інтересів. І з метою такого захисту закон передбачає заборону посередницької комерційної діяльності щодо усиновлення, а також забороняє здійснювати усиновлення особі, яка бажає оформити його з метою отримання матеріальної чи іншої вигоди. Але допускається, щоб від імені та в інтересах осіб, які бажають усиновити дитину, можуть діяти інші особи на підставі засвідченого державним нотаріусом доручення, за винятком дій, які усиновителі повинні здійснювати особисто.

Наступні дві форми сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування – створення дитячого будинку сімейного типу та утворення прийомної сім'ї – відносно нові та їх правове становище поки що не закріплене в КпШС України. Не склалося єдиного розуміння цих інститутів і в науковій літературі [1, с. 124-125]. Статус дитячого будинку сімейного типу регулюється Положенням про дитячий будинок сімейного типу, яке затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1997 р. № 267.

З метою створення нової форми родинного виховання дітей-сиріт і дітей, які позбавлені батьківського піклування, забезпечення найбільш повного захисту їх інтересів, Кабінетом Міністрів України в Запорізькій області проводиться експеримент з утворенням прийомних сімей. З цієї метою було розроблене та затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 1998 р. № 241 Положення про прийомну сім'ю. На даний час це положення діє тільки на території Запорізької області, а в інших областях, містах Києві і Севастополі, Автономній Республіці Крим це Положення буде введено після узагальнення результатів експерименту.

Перше, чим відрізняється дитячий будинок сімейного типу від прийомної сім'ї, це кількість дітей, взятих на виховання. У дитячому будинку сімейного типу, як правило, виховується не менше п'яти дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування. Загальна кількість дітей у прийомній сім'ї, враховуючи рідних і прийомних, як правило, не повинна перевищувати п'ять осіб. Рішення про створення дитячого будинку сімейного типу та утворення прийомної сім'ї приймається виконавчим комітетом міської, районної у місті ради або районною, районною у містах Києві та Севастополі державною адміністрацією на підставі заяви осіб, які виявили бажання взяти на виховання та спільне проживання в сім'ю дітей. Для утворення прийомної сім'ї також необхідно одержати письмовий висновок відповідних місцевих органів у справах сім'ї та молоді, а для створення дитячого будинку сімейного типу – письмовий висновок органів опіки та піклування та дозвіл відповідної Ради народних депутатів.

На підставі цього рішення про створення дитячого будинку сімейного типу чи утворення прийомної сім'ї між батьками – вихователями (дитячого будинку сімейного типу) або прийомними батьками (приймної сім'ї) та органом, який прийняв це рішення, укладається угода про передачу дитини (дітей) на виховання та спільне проживання, яка визначає права та обов'язки сторін.

Своєрідні особливості мають майнові права як дитячого будинку сімейного типу, так і прийомної сім'ї. При створенні дитячого будинку сімейного типу особам, які призначені батьками-вихователями, для спільного проживання з дітьми, які передаються їм на виховання, позачергово надається індивідуальний житловий будинок чи багатокімнатна квартира. На відміну від цього, прийомна сім'я бере дітей на власну житлову площу. Фінансування дитячого будинку сімейного типу та прийомної сім'ї здійснюється за рахунок місцевого бюджету. Щомісячно їм виділяються кошти на харчування дітей, а також на оплату комунальних послуг, пропорційно кількості дітей.

Діти, які перебувають на вихованні у дитячому будинку сімейного типу чи у прийомній сім'ї, зберігають право на раніше призначені аліменти, пенсію, допомогу та інші соціальні виплати, які до досягнення дитиною повноліття перераховуються на її особистий рахунок. Ні прийомні батьки, ні батьки-вихователі не мають права використовувати зазначені кошти. За дітьми також зберігається право на житло і майно, яке вони мали до проживання у прийомній сім'ї чи в дитячому будинку сімейного типу. Збереження житла та майна за місцем його знаходження та контроль за його використанням забезпечують органи опіки та піклування.

При застосуванні вищевказаних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, такі діти не втрачають також права підтримувати особисті контакти з рідними батькам та іншими родичами, якщо це не суперечить інтересам дитини, її нормальному розвитку та вихованню.

Діти, взяті на виховання та спільне проживання до дитячих будинків сімейного типу або до прийомних сімей, ніяких прав чи обов'язків стосовно прийомних батьків або батьків-вихователів не мають. Разом з тим прийомні батьки та батьки-вихователі зобов'язані виховувати дітей, піклуватися про їх здоров'я, духовний, моральний та фізичний розвиток, створювати необхідні умови для одержання ними освіти, готувати їх до самостійного життя, вони також несуть перед суспільством відповідальність за дітей, яких вони взяли на виховання. Крім того прийомні батьки та батьки-вихователі є законними представниками своїх вихованців і захищають їхні інтереси в усіх установах та організаціях, у тому числі судових, без спеціальних на те повноважень.

З вищевикладеного можна зробити висновок, що прийомна сім'я не дуже відрізняється від дитячого будинку сімейного типу. На думку М.В. Антокольської, прийомна сім'я є гібридною формою, яка поєднує деякі ознаки опіки, дитячого закладу та усиновлення [2, с. 335]. Прийомна сім'я не є цілком новою формою родинного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. В свою чергу і дитячий будинок сімейного типу має не зовсім визначене становище, бо власне сім'єю це утворення назвати не можна. По-перше, між батьками-вихователями та дітьми не виникає взаємних майнових та особистих немайнових прав та обов'язків, по-друге, діти знаходяться повністю на державному утриманні, по-третє, період, протягом якого батьки-вихователі були зайняті у дитячому будинку сімейного типу вихованням дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, зараховується в їх загальний та безперервний трудовий стаж та стаж роботи за спеціальністю. Крім того, вони одержують грошове утримання, тобто фактично знаходяться у трудових відносинах з органом, який прийняв рішення про створення дитячого будинку сімейного типу. До того ж, цей орган здійснює керівництво та контроль за діяльністю батьків-вихователів. Таким чином можна лише досить умовно сказати, що дитячі будинки сімейного типу є формою родинного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Скоріше це схоже на різновид інтернатного закладу для таких дітей, але тут теж є деякі суперечності, оскільки інтернатні заклади мають усі права юридичних осіб. Як результат цієї невизначеності, на практиці існує багато проблем, пов'язаних з цими питаннями, які виникають при ліквідації дитячих будинків сімейного типу, а також при досягненні його вихованцями повноліття, а також у багатьох інших випадках.

Отже правова регламентація існуючих нині форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування нині є досить недосконалою та потребує перегляду і доповнень.

Список літератури:

1. Нечаева А.М. Охрана детей-сирот в России (История и современность). М., 1994.
2. Антокольская М.В. Семейное право: Учебник. М., 1996.